

ІВАН АНДРУСЯК: ЯКБИ МЕНІ ТОДІ ХТОСЬ СКАЗАВ, ЩО Я ПИСАТИМУ ДЛЯ ДІТЕЙ, Я Б НЕ ПОВІРИВ І ХІБА ЛИШЕ РОЗСМІЯВСЯ

Я народився 28 грудня 1968 року. Зима тоді була люта, наметло добряче – і я не певен, а спитати вже нема в кого, – але здається, тато згадував, що віз маму в пологовий будинок у Косів трактором. Зрештою, це цілком правдоподібно, бо ми жили на Царині – це віддалений присілок села Вербовець; а трактор завжди був «під рукою» – тато все життя пропрацював трактористом.

Тато, Михайло Андрусак, родом із сусіднього села, Старого Косова, і в паспорті в мене місце народження вказане Старий Косів, бо записали «по татові». Хоча насправді Косівська районна лікарня, де я народився, розташована саме на старокосівській території – так що все чесно ☺.

Дідусь Михайло, татів тато, пережив двох дружин. Від першого шлюбу мав двох доньок; від другого, по вдівстві, – трьох синів. Параска, моя бабуся, померла невдовзі після того, як народила наймолодшого – мого тата. Тож тато свою маму практично не пам'ятав. А я практично не пам'ятаю дідуся Михайла, татового тата, – лише геть розмиті враження, як ми мали сінокіс на Мартинюковому, склали в копиці сіно, а він прийшов до нас у солом'яному брилі й пригостив мене грушкою.

А з маминими батьками – бабуся Марією і дідусем Михайлом – я виріс. Власне кажучи, передовсім вони мене й вибавили: тато-мама на роботі, а дитина все коло бабусі товчеться... З родинних історій: коли я щойно почав ходити, бабуся обв'язувала якимось ганчір'ям усі гострі кути, які тільки були в хаті (стіл, сільці, ліжка тощо) на висоті мого зросту, щоб я не вдарився головою. Вона дуже мене любила – і я її. Найсмачніша страва мого дитинства – бабусина біла зупа.

Дідусеве прізвище було Дубей, а бабуся по татові з Мамчуків – знаної в Косові й здавна освіченої родини, яка дружила ще з Павликом і Франком; а по мамі з Кашинських. Вона росла у свого дідуся, мого прапрадіда Йосипа Кашинського – українізованого поляка (вдома всі говорили українською, тільки молилися польською), який до того, як наш край у вересні 1939-го загарбала Росія, був одним із двох найбільших у селі господарів, по-сучасному фермерів. У мене досі зберігаються деякі документи на його землі – якби мав талант до фермерства, міг би спробувати відсудити ☺. Бабусину маму, мою прабабусю Катерину, я пам'ятаю добре. Навіть устиг, іще школярем, записати від неї кілька народних пісень – і підозрюю, що більшість їх вона сама

Іван Андрусак

й склала. Так що своїм талантом я, мабуть, маю завдячувати їй. А чоловік її, мій прадід, був авантюристом, у Другу світову виїхав до Німеччини, а відтак його сліди губляться аж десь в Аргентині. Образ Михайла Мамчука в моїй повісті «Реставрація снігу» значною мірою «списаний» із нього – точніше зі спогадів про нього бабусі та прабабусі.

Дідусь працював слюсарем на фермі – наша хата поруч із фермою була. Хата, власне кажучи, і є – ферми давно нема, на її місці тепер пустка. Але кормоцех зберігся – там зараз пилорама. А в пору мого

дитинства в кормоцеху був єдиний на нашому присілку телефон. Коли мені було років чотири, я прокрався в каптьорку, де стояв апарат, і зателефонував до лелек – просив, щоб принесли мені братика. Лелеки пообіцяли, що принесуть, але схитрували – принесли сестричку, яку я назвав Любою. Отак буквально повторював у церкві під час хрестин: «Люба, Люба, Люба...» – доки не почув це ім'я від священика, і аж тоді заспокоївся.

Історію з лелеками й замовлянням братика я описав у повісті «Вісім днів із життя Бурундука», але за сюжетом мусив перенести її в наш час, і тому мій герой там телефонує лелекам із татового офісу й насправді спілкується з татовим начальством, а в розмові зі мною роль лелеки виконав телефоніст, який потім і переказав татові моє замовлення.

Улюбленою забавкою в дитинстві мав пластилін. Але не «скульптура» чи «кераміка» – мої фігурки були дуже схематичні, їх було багато, і я розігрував із ними сюжети – здебільшого пригодницькі, що взували на якісь книжки чи фільми, але ніколи буквально не повторювали їх, а я вигадував власних персонажів і власні сюжетні ходи. Розкладав усе це добро на старій табуретці, але місця для розлогого сюжету там замало – то я плавно перебазовувався на канапу в запічку. Але приходив із роботи втомлений дідусь, не добачивши, сідав на канапу – і сюжет обривався, все треба було починати спочатку ☺.

Замолоду, в роки нацистської окупації, дідусь побував у Німеччині як гастарбайтер, але не примусовий, а добровільний – завербувався сам, хотів заробити. Привіз звідти швейну машинку, бритву і ножиці – й одружився з моєю бабусяю. Ножицями я користуюся досі. Був слюсарем від Бога, до техніки мав золоті руки та в молодості через це захоплення й постраждав – ще до війни, хлопчаком, розбирав дверний замок і не впорався: вискочила

пружина й вибила праве око. У висліді вийшло на краще, бо на фронт не потрапив – без ока в армію не брали, цілитись неможливо. Але УПА підтримував. Точно знаю, що принаймні кілька разів виконував функції зв'язкового. Одного разу його піймали ковпаківці й дуже тяжко побили – дякувати Богу, що не вбили: прикинувся дурником, мовляв, простий собі селянин, нічого не чув, нічого не знаю, а тікав від них, бо страшно. Гріпсу перед тим устиг знищити – тікаючи, скочив у потік (маленьку річку) Волово й сунув у намул під берегом. Мені про це все, ясна річ, не розказували – моє дитинство припало на пік брежнєвщини, і в Косові мало не щороку судили когось «за націоналізм». Але, «крутячись» дитиною коло дідуся і його друга, упівця Михайла Лаюка, який нещодавно перед тим повернувся з тюрми, я все ж дещо чув, хоч тоді ще й не розумів. Двох дідусевих сестер, Параску і Васюту (Василину), вивезли в Сибір «за зв'яз з бандою». Тету (тітку) Васюту – із маленьким сином Васильком. У тифозному бараку Василька зїли щури. А тета перехворіла й зуміла повернутися додому. Пристала до свідків Єгови, читала Біблію. Завдяки їй я ще в дитинстві з величезним захопленням читав і перечитував перший український переклад Біблії Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького та Івана Пулюя – і все не міг повірити, що це той самий Нечуй, якого вивчають у школі. А ще дідусь слухав «ворожі голоси» – і я коло нього. Так уперше почув про Івана Світличного, Василя Стуса, Євгена Сверстюка...

Ще з першого класу я був свідомий того, що стану письменником, і системно цікавився літературою. Пішов у початкову школу на присілку Коново – до неї було найближче, лише три кілометри, але туди нічого не їхало, їх слід було долати пішки. Часто я йшов сам – і слухав музику. Ні, не в навушниках із магнітофона – про таке диво я тоді й не знав, і не уявляв, що воно існує. Слухав живу музику природи – по дорозі вона сама «крутилася» мені в голові, а відтак плавно почала оформлюватися у слова – поезію. Читати я навчився сам, рано, ще років у три-чотири, і коли ми їздили з мамою в Косів, дивував перехожих, уголос читаючи вивіски крамниць. Хтось неодмінно казав: не може бути, хлопчик просто завчив, що написано на тій вивісці, ану хай ось це прочитає – і давав мені якусь газету, і я й там читав заголовки. А от писати мене вже вчили в школі – і коли навчили, я почав записувати ті слова, які приходили разом із музикою. До кінця першого класу й написав першу книжку. Називалася вона просто, коротко і ясно – «Вірші». Звісно, я її зробив собі сам: переписав, оформив, як умів (до малювання в мене таланту нема), зброшував, склеїв...

Відтак писав дуже багато – виписувався. У школі мав прізвиська Поет і Ломоносов – бо «задуже розумний» і через віддалену схожість з актором,

що зіграв цю роль у серіалі, який саме тоді вийшов. Перше мені подобалося, друге – категорично ні. Проте в середній школі улюбленою була вчителька саме російської літератури Руслана Олександрівна Кашина. На її уроках ми розмовляли про почуття та ідеї, і це захоплювало – на відміну від уроків української літератури, де все було катастрофічно казенно. Звісно, маючи досвід із Нечуєм, я вже підозрював, що десь є «інша» українська література – але я про неї майже нічого не знав і доступу до цих таємних знань не мав. Тож читав, що було – усе цікаве, що знайшлося в шкільній бібліотеці, й Руслана Олександрівна приносила мені книжки з власної домашньої бібліотеки – так, завдяки їй, я відкрив собі Чингіза Айтматова, який тоді вважався дуже прогресивним.

Але по-справжньому літературу мені відкрив Франко. То був особливий для мене вечір, який я описав у есеї «Джмелиний мед». Ось фрагмент із нього:

«Якось увечері я нипав чогось по горищу дідусевої хати, де для хлопчика завжди буває чимало цікавого й цінного, там навіть знайшлися старі патрони до мисливської гвинтівки, якої дідусь позбувся задовго до мого народження, а гільзи залишилися, і крупинки порошу в мішечку, і дробини в іншому – це була така знахідка, що аж-ж-ж ух! І ось із-помежи всього цього добра око несподівано вихопило... книжку. Так-так, стару-старезну книженцію без палітурки, без початку й кінця, – і чого дідусь засунув колись за платву звичайнісінький (це так тоді здавалося!) український правопис Лозинського, виданий у 1942 році, літери якісь такі дивні в цьому правописі трапляються, але нехай, друга книжка без початку й кінця значно цікавіша, – думав я собі, – бо ж її теж, певно, ще «за німців» разом із оцим правописом за платву заховали, і недарма вона без палітурки...

Тут мене гукає чи мама, чи бабуся – оце вже забув! – і я стрімголов кидаюся з горища, куди мені (певно, пам'ятаючи про патрони) доступ не заохочувався, але книжки забираю, бо в них – таємниця, а для хлопчика справжня таємниця багато варта. Правопис одразу ж тицяю кудись помежи книжок, – він і досі зберігся! – а таємницю без палітурки беруся відтак читати, а там вірші, і для мене це ще цікавіше, бо вірші самі таємниця, а тут ще й за платвою...

А тоді стається те, що стається. Зривається гроза, дужий вітер, вирубується світло, у старій дідусевій хаті світять каганець і ставлять його на піч, біля якої пораються мама з бабусею, а я тим часом на припічку читаю «Притчу про життя»: *«Було се в Індії. Степом безлюдним...»* Ви знаєте цей текст, любий читачу, ви не можете не знати цього тексту, його тепер нібито і в школах вивчають, і те-се, і п'яте-десяте, але тоді його не вивчали в школах, тоді я читав його вперше в житті – при каганці,

за грози за вікном, – і двійко мишей, чорна з білою, підгризали коріння вутлого деревця, за яке я випадком ухопився й зависнув над прірвою, а згори на мене рикав страшний дикий лев, а внизу, роззявивши пащу, чекав на моє падіння страшний дикий змії... А тоді я скуштував джмелиного меду – і забув про все. Бо ж краплинкою того цілющого меду була мені ця страшна книжка без палітурки, від якої волосся стояло на голові сторчма, стигла у жилах кров і величезні мурашки бігали по спині, – і в дитини народжувалося відчуття того, що таке справжня Література, що таке жива, істинна, велика Поезія, що таке Життя, і Смерть, і ходіння по лезу...»

Відтак перечитав у Франка все, що зміг знайти, – а саме тоді виходив п'ятдесятитомник, – і з цього почалося моє відкриття отієї «таємної» великої української літератури, яке триває досі.

У середній школі, десь із класу п'ятого-шостого, я дібрав способу діставати книжкові новинки. Батьки давали мені гроші на обід і «на булочку» – і я з тих «булочкових» грошей неодмінно трохи економив, або хтось із хресних чи родичів прийде в гості й подарує рубля (була така традиція) – так що на місяць назбирувалася доволі пристойна, як для дитини, сума – рублів п'ять-шість, а іноді й до десяти. І я вибирав день, коли гарна погода та найменше уроків, або коли з останнього уроку можна «злизняти» (ідеальною для цього була так звана виховна година – можна сказати, що до псевдонауки педагогіки я вже тоді відчував інстинктивну огиду ☺), і йшов пішки в Косів, де було на ту пору аж дві книгарні, та на всі гроші накупував передовсім поезії. Щоправда, завжди залишав собі дванадцять, здається, копійок на молочний коктейль ☺.

Уже тоді я трохи петрав, що є поезією, а що нею не є. Пригадую, як лежав у лікарні – мені вирізали гланди і кілька днів я не міг говорити. Ідеальний час для читання – а читати нема чого. Ото я попросив маму (написав їй на аркуші), щоб вона пішла в книгарню й накупила мені нових поетичних книжок. Мама принесла їх десь із десятків і рада, що я маю заняття, пішла додому. Наступного дня приходять, а я пишу їй: «Ви мені графоманів принесли».

Натомість улюбленою була серія «Перша поетична збірка», пізніше «Перша книга поета» видавництва «Молодь». І в ній справжнім шоком, переворотом свідомості – дебютні збірки Василя Герасим'юка «Смереки» та Івана Малковича «Білий камінь». Пригадую, як купив Малковичеву книжку, і чи то автобус поламався, а наступного довго було чекати, а чи просто настроїй такий був, та я пішов додому пішки – вісім кілометрів. Коли залишалося десь кілометра півтора, відчув, що добряче-таки втопився, і сів під берегом на Мартинюковому перепочити. Дістав книжку, зачепився очима за перші рядки – і буквально проковтнув її всю!

Не встав, доки не дочитав! Вражало не лише те, що можна ТАК писати – а передовсім те, що ТАК пишуть не якісь небожителі, а хлопці з сусідніх сіл, із мого району, лише на кілька – ну до десяти – років старші від мене. Це дуже окриляло – давало надію, що колись я теж зможу...

Лише закінчуючи восьмий клас (школа в моєму селі була восьмирічною, а відтак я ще два роки навчався в сусідньому селі Рожнові), я зважився вперше прийти на районну літературну студію і показати свої вірші. Там я познайомився зі «справжнім поетом» Богданом Радишем (у лапках – бо я так тоді думав, оскільки пан Богдан був єдиним у районі членом Спілки письменників; але й без лапок – бо він таки добрий поет), і 1 вересня 1982 року районна газета, яка тоді називалася «Радянська Гуцульщина», опублікувала мого першого вірша:

Стара смерека в Яворові,
що пам'ятає ще Франка,
стоїть на березі крутому,
розлога, світла і струнка.

І сняться їй щонаймиліші
ті молоді її літа:
Франко у виштії сорочці
під нею у тіні сіда.

А головне: там я познайомився з поетом Миколою Близнюком, другом Тараса Мельничука, що саме тоді сидів у тюрмі за «Чагу» (єдиний випадок в історії радянського «судочинства», коли поета судили не за правозахисну діяльність, а власне за рукопис поетичної збірки) – і мені відкрилися нові двері й до «таємної» великої української літератури, і до власної творчості.

А потім була обласна літературна студія, якою тоді керувала дивовижна Неоніла Стефурак; філологічний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника і дивовижний професор Володимир Теодорович Полек; знайомство з Іваном Ципердюком та Степаном Процюком і літгурт «Нова дегенерація»... Але то вже інша історія, оповідати яку довго й... іншим разом.

Наразі ж маю додати лише одне: якби мені тоді хтось сказав, що я писатиму для дітей, і дітям подобатимуться мої писання, і моя книжка увійде до каталогу «White Ravens», і я здобуду найвищу в Україні нагороду для дитячого письменника – Премію Лесі Українки, і стану номінантом від України на Премію Андерсена... – я б не повірив і хіба лише розсміявся. Усе це станеться зі мною пізніше, після народження моєї наймолодшої донечки Стефи – головної героїні, натхненниці, провокаторки й головного критика моїх дитячих книжок. Але це ще інша історія – якої, однак, не було б без усього цього, що коїлося в моєму дитинстві й що я тут пригадав і, як міг, описав.